

Anna-Liisa Autio – Laura Ervo

Pandemian ja digitalisaation vaikutukset käräjäoikeuksien toimintaan

Lakimies
5/2022
s. 701–728

HAKUSANAT: pandemia, digitalisaatio, käräjäoikeus, AIPA-hanke, oikeudenkäynti

1. Johdanto

Tässä artikkelissa selvitetään, mitä vaikutuksia covid-19 (korona) virustaudin muuntumisella pandemiaksi, on ollut käräjäoikeuksien toimintaan.¹ Lisäksi artikkelissa tuodaan esille niitä digitaalisia hankkeita ja muutoksia, joita on ollut vireillä samaan aikaan. Vielä artikkelissa selvitetään niitä myönteisiä vaikutuksia, joita ennen koronaa voimaantulleilla etäkuulemista koskevilla lisäyksillä on ollut lainkäyttötoiminnan mahdollistamiseen pandemian aikana. Pandemian vuoksi usealla yhteiskunnan sektorilla tehtiin lainsäädännöllisiä muutoksia, mutta näin ei tapahtunut tuomioistuinlaitoksen toimintaan liittyen. Tämä seikka, ja varsinkin valmiuslain soveltamisalan ulottuvuus riippumattomaan tuomioistuinlaitokseen ovat artikkelissa tutkimisen kohteena. Pandemia aiheutti vakavan ihmisten terveyttä uhkaavaan tilanteen, jolla oli vaikutuksia käytännön tuomioistuintoimintaan, varsinkin suullisten käsittelyjen järjestämiseen liittyen. Lainkäyttötoiminnan muuttaminen ilman lainsäädäntömuutoksia asettaa asianosaisten näkökulmasta keskiöön erityisesti oikeusturvan säilymisen varmistamisen. Koronatilanne muuttui jo vuoden 2021 aikana parempaan suuntaan ja alkusyksyyn 2022 mennessä, korona ei aiheuta enää juurikaan häiriöitä toiminnassa.²

* Anna-Liisa Autio, OTT, käräjätuomari; Laura Ervo, OTT, professori, Örebron yliopisto.

1. Ks. myös Ervo, Laura *Pandemic and Digitalization – The Situation in the Finnish Lower Courts*, teoksessa Bart Krans – Anna Nylund (eds), *Civil Courts Coping with Covid-19*. The Hague: Eleven International Publishing 2021, s. 73–82.
2. Ks. THL, *Koronavirusepidemian mallinnusta*. Osoitteessa <https://thl.fi/fi/web/infektiotaudit-ja-rokotukset/ajankohtaista/ajankohtaista-koronaviruksesta-covid-19/tilannekatsaus-koronaviruksesta/koronavirusepidemian-mallinnustaronavirusepidemian-mallinnusta> - THL (12.9.2022).

2. Digitalisaatio käräjäoikeuksissa tuomioistuimissa ennen koronaa

Vuonna 2019 voimaantullut tuomioistuinmenettelyjen yksinkertaistamiseen tähtäävä uudistus oli pandemian näkökulmasta täydellisesti ajoitettu – onnenpotku, jonka avulla pandemian ”taklaus” on sujunut helpommin kuin monissa muissa maissa.³ Uudistuksen ansiosta mahdollisuuksia osallistua istuntoihin etäyhteyden avulla ryhdyttiin hyödyntämään entistä laajemmin, ja ne nivoutuivat osaksi suomalaisten käräjäoikeuksien arkea.⁴ Myös oikeudenkäymiskaarta (4/1734, OK) ja lakia oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997, ROL) muutettiin.

Uudistusten myötä riita-asioiden käsittelyä edeltävät suulliset valmistelutunnot voidaan nyt tehdä puhelimitse tai muilla teknisillä ja digitaalisilla⁵ välineillä, ja osallistujille voidaan järjestää ääniyhteys toisiinsa, jos tuomioistuin katsoo sen tarkoituksenmukaiseksi.⁶ Riita-asian asianosainen saa osallistua suulliseen käsittelyyn teknistä tiedonvälitystapaa käyttäen, jos hän siihen suostuu, ja tuomioistuin katsoo sen soveliaaksi. Lisäksi pääkäsittelyn osalta vaaditaan, että käytettävän teknisen välineen tulee mahdollistaa sekä ääni- että kuvayhteyden käyttö.⁷ Myös puhelinyhteyttä ja vastaavaa teknologiaa hyödyntävät käsittelyt ovat julkisia. Tämä tarkoittaa, että salissa voi olla yleisöä, ja heillä tulee olla mahdollisuus kuunnella kaikkia keskusteluja.⁸ Ääni- ja kuvayhteys tarkoittaa käytännössä videoyhteyttä, joka on toteutettu joko nimenomaan tuomioistui-
mille luodun tekniikan avulla tai joissain tapauksissa myös yleisesti saatavilla olevien videoneuvotteluyhteys -sovellusten kautta.

3. Ervo 2021, s. 73.

4. Jo ennen vuoden 2019 muutoksia videokonferenssit olivat melko laajasti käytössä tuomioistuin-
missa ja ne toimivat hyvin. Ks. <https://oikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/sahkoisenoikeudenkaynninmanuaali/videoneuvottelulaitteidenkayttaminennoikeudenkaynnissa/kayttokokemukset.html> (31.12.2020).

5. Digitalisaatio voidaan määritellä yleisellä tasolla seuraavasti: muutokset organisaation työta-
voissa, rooleissa ja liiketoiminnan tarjonnassa ottamalla niissä tai niiden työskentely-ympäristöissä
käyttöön digitaalisia teknologioita ”changes in ways of working, roles, and business offering
caused by adoption of digital technologies in an organization, or in the operation environment
of the organization”. Ks. Päivi Parviainen – Maarit Tihinen – Jukka Kääriäinen – Susanna
Teppola, Tackling the digitalization challenge: how to benefit from digitalization in practice.
International Journal of Information Systems and Project Management 5(1) 2017, s. 63–77, 64.
Saatavilla osoitteessa <https://revistas.uminho.pt/index.php/ijispm/article/view/3856> (10.9.2022).

6. OK 5 luvun 15 d §. Lainkohta ei kuitenkaan sisällöllisesti muuttunut vuonna 2019 eli jo aiem-
minkin oli mahdollista osallistua mm. puhelimitse.

7. OK 12 luvun 8 §.

8. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rii-
ta-asiain valmistelua, pääkäsittelyä sekä hakemusasioiden käsittelyä koskevien säännösten
muuttamisesta 32/2001 vp, s. 44.

ROL:n säännöksiä etäosallistumisesta rikosasioiden käsittelyyn laajennettiin 2019. Valmisteluvaihetta koskeva sääntö on vastaava kuin riita-asioissa. Niinpä myös rikosasioiden suulliset valmisteluistunnot voidaan toteuttaa etäyhteydellä edellyttäen, että osallistujilla on ääniyhteys toisiinsa, ja tuomioistuimien katsoo etäyhteyden käytön tarkoituksenmukaiseksi.⁹ Myös pääkäsittelyä koskeva sääntö on sama kuin riita-asioiden käsittelyssä. Osallistua voi etäyhteyden avulla myös pääkäsittelyyn, jos osallistuja sen hyväksyy, ja etäosallistuminen on tuomioistuimen mielestä soveliaista.¹⁰ Pääkäsittelyn osalta vaaditaan samoin kuin riita-asioissakin, että käytettävä etäyhteys mahdollistaa sekä puhe- että näköyhteyden.¹¹

Todistelutarkoituksessa kuuleminen riita- ja rikosasioissa oli jo aiemmin ollut melko laajalti mahdollista etäyhteyden (videoneuvottelua tai muuta soveltuvaa teknistä tiedonvälitystapaa käyttäen) välityksellä OK 17 luvun 52 §:n ja lisäksi 56 §:n nojalla.

Etäyhteyden kautta kuuleminen onkin erityisen hyödyllistä silloin, kun todistelutarkoituksessa kuultava henkilö on esimerkiksi sairastunut koronaan, on karanteenissa altistuttuaan taudille tai esimerkiksi hänen läheisensä on riskiryhmään kuuluva. Tätä sääntöä ei ole tullut kuitenkaan tulkita laajemmassa tarkoituksessa pelkästään pandemian vuoksi. Toisin sanoin pandemia ei ole ollut riittävä tai asianmukainen syy tulkinnan laajentamiselle. Riita- ja rikosasioiden käsittelyssä todistelutarkoituksessa tapahtuvaan etäyhteyden käyttöön sovelletaan tavanomaista tiukempia vaatimuksia, kuten OK 17 luvun 52 §:ssä on säädetty.¹² Yleensä pääkäsittelyä tulisikin siirtää, jos asianosainen ei pysty osallistumaan korona sairastumisen vuoksi. Turun hovioikeuden päätöksessä 6.9.2022 Nro 22/134026 on otettu korona-ajan tilanteeseen sopiva pragmaattinen ote tulkittaessa laillisen esteen esittämismahdollisuutta. Perustelujen mukaan asianmiehen ilmoitusta päämiehensä sairastumisesta ei ole oikeuskäytännössä lähtökohtaisesti pidetty riittävänä selvityksenä laillisesta esteestä ja viitattu ratkaisuun KKO 2016:84. Kevästä 2020 lukien ja vielä tapahtuma-aikaan helmikuussa 2022 vallinnut vakava pandemiatilanne on kuitenkin heijastunut siihen, millaista selvitystä laillisesta esteestä on vaadittu. Terveystieteiden kuormittumisen ja tartuntariskin välttämiseksi suhtautuminen henkilökohtaisesti oikeuden istun-

9. OK 5 luvun 10a §, lainkohdan sisältö ei sinänsä asiallisesti muuttunut aiemmasta.

10. Ratkaisun KKO 2021:5 perusteluista ilmenee, miten soveliaisuusvaatimusta on tulkittu. Asianosaisten suostumusten lisäksi videokuulemisen soveliaisuuteen voi vaikuttaa muun ohella peruste, jolla etäyhteyden käyttämistä pyydetään, asian laatu ja laajuus, kuultavien henkilöiden lukumäärä ja rooli, käytettävän tekniikan laatu ja luotettavuus sekä se, kyetäänkö salassa pidettävän aineiston luottamuksellisuus varmistamaan etäolosuhteissa.

11. OK 8 luvun 13 §.

12. OK 30 luvussa ei ole erikseen säännöksiä etäkuulemisesta, vaan korkeimmassa oikeudessa noudatetaan samoja sääntöjä kuin käräjä- ja hovioikeuksissa. KKO 2021:15 ratkaisussa pidettiin ROL 8 luvun 13 §:n 1 momentissa ja OK 17 luvun 52 §:n 1 momentin 3 kohdassa tarkoitetulla tavalla soveliaana asianosaisten (asianomistaja ja hänen äitinsä) osallistumista oikeudenkäyntiin ja kuulemista videoyhteyden välityksellä.

toon kutsuttujen ilmoituksiin laillisesta esteestä on ollut joustavaa. Istunto on peruutettu, jos asiamies on ilmoittanut päämiehen saamasta positiivisesta korona testituloksesta tai ylähengitystieoireista. Asiassa, jota päätös on koskenut, tilanne on ollut edellä mainitun kaltainen, jonka vuoksi asiamiehen ilmoitusta vallinneissa poikkeuksellisissa olosuhteissa oli pidettävä riittävänä.

Yhteenvedona voidaan todeta, että 2019 uudistus mahdollisti etäistuntojen ja hybridi-istuntojen toteuttamisen tuomioistuimissa laajalti jo ennen pandemiaa. Etäyhteyden käytön lisäämisen mahdollistava uudistus oli eräänlainen onnenpotku siinä mielessä, että muutokset astuivat voimaan vain vuotta ennen sitä, kun niitä todella tarvittiin. Näiden sääntöjen ansiosta pandemian haitalliset vaikutukset ovat jääneet oletettavasti huomattavasti pienemmiksi kuin mitä ne olisivat olleet ilman uudistusta.

3. AIPA-hanke

Oikeudenkäyntien ja asioinnin sujuvoittamista ja sähköisen työtavan edistämistä on pidetty tärkeänä. Tähtäimenä on ollut tehokkuus ja paperittomuus. Nämä määritellyt tarpeet olivat keskeisiä aloitettaessa aineistopankin kehittäminen yleisten tuomioistuinten ja syyttäjälaitoksen sähköisiä työtapoja, asiointia ja arkistointia varten vuonna 2010. Asianhallinnan kehittämistyön nimeksi tuli AIPA-hanke.¹³ AIPA on lyhennyksensä mukaisesti aineistopankki, joka on lainkäyttötyötä tukeva monipuolinen tietojärjestelmä. AIPA toteuttaa sähköisen arkistoinnin ja sillä on yhteisiä rajapintoja esimerkiksi poliisin järjestelmien kanssa. Järjestelmän hyötynä on tavoiteltu sen toiminnallisuutta oikeudenkäyntiaineiston käsittelyn tukena. AIPA on jo otettu käyttöön salaisissa pakkokeinoasioissa ja laajoissa riita-asioissa, hakemusasioissa sekä turvaamistoimiasioissa.¹⁴

13. AIPA-hankkeesta ks. Marko Loisa, AIPA – The Project for the Digitalisation of the General Courts and Prosecution Offices in Finland, s. 95–100 teoksessa Riikka Koulu – Jenni Hakkarainen (eds), *Law and Digitalisation: Rethinking Legal Services*. University of Helsinki Legal Tech Lab Publications 2018; Riikka Koulu – Risto Koulu – Sanna Koulu, Tuomarin roolit tuomioistuimissa. *Alma Talent* 2019, s. 183–188, 273–279, 355 ja Laura Kontiainen – Riikka Koulu – Beata Mäihäniemi Oikeuden digitalisaatio ja juristityön arkipäivä. *Lakimies* 2/2021, s. 173–199, 174.

14. AIPA-hankkeen toimikaudeksi oli alun perin asetettu 1.3.2010–31.12.2014. Oikeusministeriön 14.11.2014 antamasta asettamispäätöksestä (OM 20/31/2014, OM 21/31/2007, OM 15/31/2010) ilmenee, että hankkeen tarkoituksena on mahdollistaa poikkihallinnollinen yhteistyö eräiden muiden viranomaisten sähköisten järjestelmien kanssa. Hankkeen kehittämislle on annettu jatkoaikaa edelleen 30.11.2021 ja myös tämän jälkeen. Ks. tarkemmin <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM007:00/2015> (10.9.2022).

AIPA:n myötä toteutunut digitalisaatio on alkanut tuoda selvästi havaittavia konkreettisia etuja ja hyötyä. Asiakirjat ovat tallessa sähköisessä muodossa. Pandemian ja koronan aikana AIPA on helpottanut yhdessä muiden käytössä olevien järjestelmien kanssa etätyön tekemistä. Asiakirjojen laadinta ja lähettäminen onnistuvat. Asiakirjoja ja muuta materiaalia ei tarvitse kuljettaa mukana. Tämä on lisännyt tietoturvaa. Sujuva yhteydenpito etätyötä tehtäessä on mahdollista käyttöönotettujen ja kehittyneiden tekniikoiden ja välineiden myötä.

Tietojärjestelmähankkeista on todettu, että niiden tavoite on yhdenmukaistaa työskentelytapoja luomalla standardeja ja toimintaa tukevia rakenteita. Tietojärjestelmä muodostaa teknisnormatiivisen ympäristön asettaen selkeät rajat mitä järjestelmän puitteissa voi tehdä. On todettu, että järjestelmä institutionalisoi siten ne työskentelyn rajat, jotka ovat hyväksytyjä. Järjestelmät mahdollistavat kokonaisvaltaisemman asianhallinnan sekä käsittelyaikojen valvonnan, jonka vuoksi tuomarit ovat sidottuja entistä selkeämmin standardisoituihin menettelyvaiheisiin. Hankkeissa voi ajoittain hämärtyä myös ero tietojärjestelmän toteuttamisen ja kehittämisen sekä lainsoveltamisen välillä. Kun tavoitteena on automatisoida päätöksentekoprosessin osa-alueita esimerkiksi sääntöpohjaisesti, toiminnallisuuksien määrittämiseen sisältyy pakostakin tulkintaa sekä oikeudellisesta viitekehyksestä ja päätösharkinnasta. Kun tämä digitaalisten rakenteiden vaikutus tuomarin työlle tunnustetaan, tietojärjestelmät eivät näyttäydykään pelkästään neutraaleina työvälineinä.¹⁵ Edellä mainitun lopputuleman välttämiseksi onkin välttämätöntä myös AIPA-hankkeessa jättää sija tuomarin riippumattomuudelle.

Uusin käräjäoikeuksien digitaalisuuteen liittyvä elementti on suullisen näytön videotallentaminen. Sitä koskeva laki oikeudenkäymiskaaren muutoksista on hyväksytty 28.1.2022. Lain voimaantulosta säädetään erikseen. Uudistus jää kuitenkin tässä tutkimuksessa vain maininnan varaan, koska suullisen näytön videotallentaminen ei ajallisesti liity pandemiaan eikä se siten sisälly tutkimuksen teemaan.

4. Koronan aiheuttamat muutokset lainsäädännössä

Suomessa valmiuslaki 1552/2011 tuli vähäksi aikaa voimaan pandemian vuoksi keväällä 2020. Valmiuslaissa on muutamia *hallinnon järjestämistä*¹⁶ koskevia

15. Koulu – Koulu – Koulu 2019, s. 27.

16. Valmiuslaki 1552/2011, 15 luku. Valmiuslaissa säädetään viranomaisten toimivaltuuksista poikkeusolojen aikana sekä viranomaisten varautumisesta poikkeusoloihin. Lain tarkoituksena on poikkeusoloissa muun muassa ylläpitää oikeusjärjestystä. Laissa ei ole kuitenkaan yhtään

säännöksiä, mutta siinä ei säädetä tuomioistuinlaitoksesta eikä oikeudenkäynneistä. Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta koskeva periaate, kuten myös muita oikeusperiaatteita, on noudatettava erityisesti poikkeuksellisissa olosuhteissa.¹⁷ Näin oikeuslaitos toimii mahdollisimman normaalisti myös kriisitilanteessa. Kun valmiuslaissa ei mainita erikseen tuomioistuinlaitosta eikä oteta selkeää kantaa siihen, tarkoitetaanko laissa tarkoitettulla viranomaisella myös tuomioistuinlaitosta tai tuomioistuinta, on toisaalta jäänyt mahdolliseksi, että sitä olisi sovellettava myös riippumattomiin tuomioistuimiin. Toisaalta jos valmiuslaissa olisi tarkoitettu tuomiovallan käyttämistä, olisi siitä pitänyt nimenomaisesti lausua. Jos valmiuslain ”hallinnon järjestäminen” koskee myös tuomioistuimia, sikäli kuin on kyse oikeushallinnosta, joudutaan vaikeisiin rajanveto-ongelmiin, kuten nyt on tapahtunut esimerkiksi oikeudenkäynnin julkisuuden osalta. Julkisuusperiaate on keskeinen tuomioistuimissa noudatettava periaate, jolla varmistetaan tuomiovallan läpinäkyvyyttä. Julkisuuden toteuttamiseen tuomioistuimissa on siinä tapauksessa kajottu hallinnollisin määräyksiin. Tästä lähemmin tuonnempana.

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2021:5 maininnut valtioneuvoston päätöksestä poikkeusoloista (16.3.2020 (VNK/2020/31). Pandemian¹⁸ vuoksi Suomessa vallitsi valmiuslain 3 §:n 3 ja 5 kohdissa tarkoitettujen poikkeusolot. Valtioneuvosto oli päättänyt 15.6.2020 (VNK/2020/81) poikkeusolojen päättymisestä 16.6.2020 ja edelleen valmiuslain toimivaltuuksien käyttöä koskevien käyttöönottoasetusten kumoamisesta. Korkein oikeus otti ratkaisussa kantaa aluehallintoviranomaisten antamien määräysten sovellettavuuteen tuomioistuimissa. Ratkaisussa todetaan, että ”esimerkiksi aluehallintoviraston toimivaltuuksiansa nojalla sittemmin antamat määräykset yleisötilaisuuksien järjestämisestä eivät koske tuomioistuinten istutokäsittelyjä.” Lisäksi Tuomioistuinviraston pandemian aikana 18.3.2020 antamaa ohjetta tuomioistuimille on pidetty lähinnä muun ohella etäyhteyksien käytöstä istutokäsittelyissä käytännön suo-

pykälää liittyen erityisesti poikkeusolojen vaikutuksesta tuomioistuinten toimivaltuuksiin, sen sijaan siinä todetaan, että valmiuslaissa säädettyjä toimivaltuuksia voidaan käyttää vain, jos tilanne ei ole hallittavissa viranomaisten säännönmukaisin toimivaltuuksin. – Tuomioistuinvirasto on itsenäinen keskusvirasto, joka toimii oikeusministeriön hallinnon alalla ja palvelee tuomioistuinlaitosta. Sen tehtävänä on huolehtia siitä, että tuomioistuimet kykenevät käyttämään tuomiovaltaa laadukkaasti ja että tuomioistuinten hallinto on tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti järjestetty. Ks. lisää <https://www.tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/tuomioistuinvirasto.html> (31.7.2021).

17. Korona on lisännyt valitusten määrää Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa. Stefan Kirchner, *The Covid-19 Pandemic and the European Court of Human Rights*. Edilex 2020/44. Saatavilla osoitteessa <https://www.edilex.fi/artikkelit/21762.pdf> (12.9.2022).

18. WHO julisti covid-19-viruksen pandemiaksi maaliskuussa 2020. Ks. WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID19. March 2020. Saatavilla osoitteessa <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---21-december-2020> (10.9.2022).

situksia sisältävänä.¹⁹ Korkeimman oikeuden perustelut tukevat sitä päätelmää, että valmiuslaki ei koske riippumattomia tuomioistuimia eikä lainkäyttötoimintaa.

Tuomioistuinten poikkeusolojen toiminnasta tai oikeudellisista menettelyistä ei siis ole annettu poikkeusajan säädöksiä, toisin kuin joillain muilla yhteiskunnan sektoreilla. Tämä johtunee siitä, että teknologiaa hyödynnetään melko laajasti myös jo tavallisissa olosuhteissa.²⁰ Ilmeisesti on myös ajateltu, että etäyhteyden käyttöä voidaan tehostaa, tulkitsemalla nykyisiä sääntöjä sallivammin poikkeuksellisessa tilanteessa. Käytännönläheinen suhtautuminen ongelmien ratkaisemiseen on hyvin tyypillistä Suomelle ja suomalaisille tuomareille. Tulkin- taerot ovat yleisiä myös normaalioloissa silloin, kun aiemmasta menettelytavasta tai käytännöstä on syytä poiketa käytännön syistä tai sosiaalisten syiden tai muiden tarpeiden, vaikkapa taloudellisten syiden vuoksi. Tavoitteena on varmistaa toimivat ja oikeudenmukaiset ratkaisut myös silloin, kun lainsäädäntö ei pysy mukana yhteiskunnan muutoksissa. Etäyhteyden avulla tapahtuvan tuomioistuimen päätöksenteon joustavuus mahdollistaa nopeat ratkaisut silloin, kun lainsäädäntöä ei ole vielä saatu vastaamaan yhteiskunnan muuttuneita tarpeita lakimuutosten avulla.²¹

Tästä näkökulmasta asiaa tarkasteltaessa on suorastaan yllättävää, miten suomalaisten tuomioistuinten arki on muuttunut ilman, että lainsäädäntöä on lainkaan muutettu. Sopeutuminen on tapahtunut Tuomioistuinviraston antamien ohjeissa olleiden suositusten ja tuomioistuinten sisäisten ohjeistusten tur-

19. Koska valmiuslaissa tai sen esitöissä ole selkeästi asiaa tuotu esille, jää jossain määrin epäselväksi, kuinka laajasti ja millä tavoin lainsäätäjän tarkoitus on ollut muuttaa tuomioistuinten toimintaa poikkeusolojen aikana vai onko tarkoitusta ollut lainkaan. Vallan kolmijako-opin mukaan lainsäädäntövalta, hallitusvalta l. toimeenpanovalta ja tuomiovalta on erotettu toisistaan. Tuomiovalta on nimenomaan lainkäyttöön liittyvää valtaa. Poikkeusolojen suhteen onkin pohdittava, kuuluuko oikeudenkäynnin ulkoista sujuvuutta koskeva harkinta ja toteutus tuomiovaltaan ja onko valmiuslaki sovellettavissa tuomioistuihin viranomaisena. Valmiuslain 12 § velvoittaa viranomaisia valmiussuunnitelmin ja poikkeusoloissa tapahtuvan toiminnan etukäteisvalmisteluun sekä muilla toimenpiteillä varmistamaan tehtäviensä mahdollisimman hyvä hoitaminen myös poikkeusoloissa. – Korkeimman oikeuden ratkaisusta voidaan tulkita, että Tuomioistuinvirasto on se viranomainen, johon valmiuslaki tuomioistuinten toiminnassa kohdistuu ja joka on siinä roolissaan ryhtynyt antamaan ohjeistusta. Oheistus on ollut tarpeellinen uudenaikaisessa akuutissa tilanteessa ja se on omalla tavallaan korvannut, vaikkakin vain ei-sitovana ohjeena, sitä aukkoa, joka oli aiheutunut poikkeusajan lainsäädännön laatimatta jättämisestä.

20. Tuomioistuinviraston työjärjestyksen mukaan viraston kehitysosasto vastaa tuomioistuinten toimialasidonnaisten tietojärjestelmien kehittämisen, käyttöönoton ja ylläpidon ohjaamisesta ja edustaa tuomioistuinlaitosta tietojärjestelmäasioissa. Ks. <https://www.tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/tuomioistuinvirasto/xmeyw9oq0.html> (31.7.2021).

21. Laura Ervo, Comparative Analysis between East-Scandinavian Countries. Scandinavian Studies in Law, Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law 2015, s. 145 ja Jussi Sallila, Eurooppalainen oikeuskulttuuri, pohjoismainen perinne ja juristi-identiteetti. Oikeushistoria Suomen oikeustieteellisissä aikakauslehdissä n. 1945–1970. Oikeus 2011, s. 466.

vin.²² Esimerkiksi julkisuuden toteutumisen varmistaminen etäkuulemisissa on edellyttänyt luovuutta, ja osittain laillisuuden rajojen testaamista.²³ Korkein oikeus on tuonut ratkaisullaan KKO 2021:5 selkeyttä poikkeusolojen aikaiseen tilanteeseen. Perusteluissa on arvioitu valmiuslain merkitystä tuomioistuinten kannalta tilanteessa, jossa lainsäädäntötoimia tuomioistuinten toimintaa nähdessä pandemian osalta ole tehty. Korkein oikeus on todennut ratkaisun perusteluissa nimenomaisesti, että videoyhteyden käyttäminen oikeudenkäynnissä koskevia säännöksiä ei ollut muutettu poikkeusolojen seurauksena. Näin ollen poikkeusolojen aikana 16.3.2020–15.6.2020 ei ollut perustetta poiketa OK:ssa tai ROL:ssa säädetyistä videokuulemisen käyttämisen edellytyksistä.

5. Koronan vaikutukset käytännössä

Kuten yllä on todettu, teknologia on ollut Suomessa pääasiallinen työkalu poikkeustilanteen asettamiin haasteisiin vastattaessa. Etäistuntoja ja muita sähköisten palvelujen suomia mahdollisuuksia on hyödynnetty laajalti tuomioistuinten henkilökunnan ja asiakkaiden terveyden suojaamiseksi. Ensisijaiset yhteydenottovälineet ovat korona-aikana olleet puhelin, sähköposti sekä muut sähköiset palvelut.²⁴ Henkilökohtaiset käynnit ja asiointi vähennettiin minimiin. Esimerkiksi syyttäjälaitos sulki asiakaspalvelupisteitään, ja yhteyden ottaminen oli mahdollista vain puhelimitse tai sähköpostilla.²⁵ Samoin joissakin käräjäoikeuksissa henkilökohtainen asiointi paikan päällä oli ajoittain rajoitettua. Tuomioistuimet tiedottivat toimintansa muuttumisesta verkkosivuillaan.²⁶ Istuntoihin kutsutuille ilmoitettiin henkilökohtaisesti kaikista peruuntumisista ja muutoksista. Asiak-

22. Tuomioistuinvirasto on julkaissut suositusluonteisia oppaita ja ohjeita tukemaan tuomioistuinten toimintaa koronapandemian keskellä. Lisäksi se on julkaissut palautumissuunnitelman tukemaan normaalioloihin paluuta tuomioistuimissa. Ks. https://tuomioistuinvirasto.fi/material/collections/20201015140655/7L7UJHZjN/opas_tuomioistuimille_etayhteyksien_kayttoon_oikeudenkaynnissa_1.pdf (12.9.2022); <https://tuomioistuinvirasto.fi/material/collection-s/20201015140746/7L7UMkGbZ/palautumissuunnitelma.pdf> (12.9.2022).

23. Tuomioistuinvirasto, Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä, 15.4.2020, s. 5. Saatavilla osoitteessa <https://tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedottejtjauutiset/2020/kullc6zb6.html> (10.9.2022).

24. Ks. <https://oikeus.fi/fi/> (31.12.2020).

25. Ks. <https://syyttajalaitos.fi/etusivu> (31.12.2020).

26. Ks. <https://oikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/korona.html> (31.12. 2020). Käräjäoikeuksien internetsivuilla on muun muassa ohjeistettu asiakkaita siihen, ettei paikalle voi tulla, jos henkilöllä on flunssaa tai koronavirustartuntaan viittaavia oireita, käräjäoikeuden tiloissa on käytettävä suu- ja nenäsuojaa (maskia) ja lisäksi on huolehdittava riittävästä turvaetäisyyksistä. Istunto-saleissa kehoitetaan käyttämään saliin tultaessa käsidesiä.

kaita ohjeistettiin menettelytavoista heidän saapuessaan suulliseen käsittelyyn. Käsien desinfiointista, maskien käytöstä ja joskus myös hanskojen käytöstä, tuli istuntosaleissa turvallista oleskelua tukeva varustautumismalli.

Tuomioistuinviraston toiminnan aloittaminen 2020 osui onnistuneesti aikaan, jolloin virastolle ja sen tuomioistuimille antamalla tuella on ollut suuri tarve. Tuomioistuinvirasto on tilinpäätöksessään 2020 todennutkin, että pandemia on aiheuttanut merkittäviä muutoksia tuomioistuinten toimintaan.²⁷ Tuomioistuinviraston suositusten mukaan kiireiset pakkokeinoja sisältävät käsittelyt, ja sellaiset rikosasiat, joihin osallistuu tutkintavankeja, tulee aina käsitellä tuomioistuimessa. Kaikissa muissa tapauksissa tuomioistuimen henkilökunnan ja istuntoihin osallistuvien terveys ohittaa tärkeysjärjestyksessä asioiden nopean käsittelyn. Siksi käsittelyn siirtämistä suositeltiin silloin, kun tarvitaan suullista käsittelyä, ellei sellaista voitu järjestää etäyhteyden avulla. Asiaa käsittelevä käräjätuomari tai kokoonpano päättää tapauskohtaisesti siitä, voidaanko suullinen käsittely toimittaa etäyhteyden avulla. Asiasta tulee keskustella asianosaisten kesken, ja heidän näkemyksiään tulee kuulla. Etäyhteyden järjestäminen edellyttää luonnollisesti suunnittelua ja valmistautumista kaikilta käsittelyyn osallistuvilta.²⁸ Tuomioistuin päättää siitä, täytyvätkö etäyhteyden avulla toteutettavan käsittelyn ehdot vai eivät.²⁹ Tuomioistuimen mahdollinen huoli salissa olevien henkilöiden lukumäärän pitämisestä riittävän alhaisena ja siten terveysturvallisena osallistujille, on näkökulma, joka on ollut esille otettava asia. Aluehallintovirastojen tai muiden viranomaistahojen kokoontumiskiellot ja henkilömäärien rajoitukset sekä näiden velvoittavuus tuomioistuimissa pandemian ja korona-aikaan oli vain vähän esillä. Korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2021:91 perustelut selvensivät asiaa ja niistä ilmenee, että riippumattomia tuomioistuimia ei sido kokoontumisiin liittyvät kiellot tai henkilömäärien rajoitukset. Harkintavalta istuntosalissa olevien henkilöiden määrästä on asiaa käsittelevällä tuomarilla tai kokoonpanolla. Oletuksena oli, että käsittelyn järjestämistä etäistuntoina pyydetään entistä aktiivisemmin pandemian vuoksi,³⁰ ja juuri näin tapahtuikin.³¹ Tuomioistuimet siirtyivätkin asioiden sähköiseen käsittelyyn poikkeuksellisen nopeasti. Siirtymistä sujuvoittivat edellä esitetyt tuomioistuinten digitalisaatiohankkeet, jotka olivat käynnissä jo ennen koronaa. Etäyhteyksien hyödyntäminen on myös sujunut odotettua paremmin.

27. Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2020, s. 5. Saatavilla osoitteessa https://tuomioistuinvirasto.fi/material/collections/20210303142521/7OX0SpHFp/2021-03-2_Tuomioistuinlaitoksen_tilinppts_vuodelta_2020.pdf (10.9.2022).

28. Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä, s. 3.

29. Ks. <https://tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/ajankohtaista/2020/kullc6zb6.html> (31.12.2020).

30. Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä, s. 3.

31. KKO 2021:5 ratkaisussa on nimenomaan todettu, että vallitsevassa pandemiatilanteessa vastajan puolustajan terveydentilan vuoksi välttämättömien poikkeusjärjestelyjen ajallisen keston vaikea ennakoitavuus on puoltanut videoyhteyden soveliaisuutta.

Tuomioistuimet pyrkivät jatkuvasti kehittämään toimintaansa etäyhteyksien laajamittaiseen hyödyntämiseen siten, että esimerkiksi jopa päätösneuvottelut on tehty tällä tavalla. Vaasan hovioikeudessa oli toimitettu pääkäsittelyjä siten, että hovioikeuden tiloissa Vaasassa oli kaksi tuomaria ja yksi tuomari Jyväskylässä tai Porissa käräjäoikeuden tiloissa.³² Korkein oikeus on ratkaisussa KKO 2021:91 katsonut, että hovioikeuden menettely on ollut virheellistä, kun yksi hovioikeuden jäsenen oli osallistunut hovioikeuden jatkettuun pääkäsittelyyn videoyhteyden välityksellä. Etäyhteyden käyttämiseen oli ollut syynä koronakaranteeni.

Ratkaisussa todetaan korkeimman oikeuden tulkintana ja johtopäätöksenä, että rikos- ja riita-asoiden oikeudenkäyntimenettely on järjestetty välittömyysperiaatteen varaan. Periaatteeseen kuuluu, että suullisessa oikeudenkäyntitilaisuudessa oikeudenkäyntiin osallistuvat ovat välittömässä vuorovaikutuksessa keskenään. Periaatteen poikkeuksena on pidetty ainoastaan videoyhteyden käyttöä suullisessa käsittelyssä koskevia lainsäännöksiä ja rinnastettu tällainen osallistuminen henkilökohtaisen läsnäoloon. Lisäksi on todettu, että videoneuvottelussa henkilöä kuultaessa tilanne on pitkälle samankaltainen kuin henkilöä välittömästi tuomioistuimen pääkäsittelyssä kuultaessa, ja videoneuvottelussa toteutuvat pitkälti sekä suullisuus että välittömyys (viittaus ratkaisun KKO 2021:5 kohtaan 9).

Perustelujen kohdassa 17 korkein oikeus on lausunut, että sääntelyn lähtökohtana on, että ”suulliseen oikeudenkäyntitilaisuuteen on mahdollista osallistua etäyhteydellä teknisin apuvälinein vain laissa erikseen säädettyissä tilanteissa ja edellytyksin. Säännökset videoyhteyden käyttämisestä eivät koske tuomarin osallistumista pääkäsittelyyn. Erityisiä säännöksiä ei ole annettu myöskään koskien koronapandemiaa taikka muita poikkeuksellisia olosuhteita.” Edelleen kohdassa todetaan, että ”Pandemia on herättänyt kysymyksen siitä, olisiko myös tuomarin pääkäsittelyyn osallistumisen tapaa kehitettävä. Etäyhteydellä osallistumista on puollettu syillä, jotka liittyvät terveyteen ja turvallisuuteen, oikeudenkäyntimenettelyn joustavuuden lisäämiseen ja asioiden viivytyksettömän käsittelyn turvaamiseen. Lisäksi puoltavana näkökohtana on tuotu esiin videoneuvottelutekniikan kehittyminen, joka mahdollistaa myös videoyhteyttä käytettäessä suullisuuden ja välittömyyden aiempaa paremman toteutumisen.” Perustelujen kohdassa 18 tuodaan esille, että lainsäädäntötoimin ei ole missään vaiheessa poikettu siitä lähtökohdasta, että tuomarin on oltava fyysisesti läsnä pääkäsittelyssä ja vain sellainen tuomioistuimen jäsen, joka on paikalla koko pääkäsittelyn ajan, saa osallistua asian ratkaisemiseen. Korkein oikeus on katsonut, että pelkästään käytännölliset syyt eivät oikeuta tuomaria osallistumaan pääkäsittelyyn videoyhteydellä ilman, että tästä periaatteellisesta kysymyksestä säädetään lailla.

32. Petteri Korhonen – Jurkka Jämsä, Tuomioistuimen jäsenen osallistuminen oikeudenkäyntiin etäyhteydellä. *Defensor Legis* 3/2021, s. 2.

Johtopäätöksensä korkein oikeus on kuitenkin katsonut, että etäyhteydessä ollut tuomari oli osallistunut pääkäsittelyyn, mutta hänen osallistumistapansa oli virheellinen. Korkein oikeus on päättänyt pitämään nykyisiä teknisiä menettelmiä sellaisina, että ne mahdollistavat samanaikaisen havainnoinnin istunnon tapahtumiin ja vuorovaikutuksen muiden istuntoon osallistuvien kanssa. Asianosaisen osallistuminen suulliseen käsittelyyn videoyhteydellä rinnastetaan asianosaisen henkilökohtaiseen läsnäoloon, eikä yhteydenpidon kannalta ole merkittävää eroa, onko etäyhteydessä asianosainen vai tuomioistuimen jäsen. ”Kun asianosaisten kohdalla videoyhteyden välityksellä osallistuvan ei katsota olevan poissa pääkäsittelystä, ei ole perusteltua katsoa, että videoyhteydellä osallistunutta tuomaria pidettäisiin pääkäsittelystä poissa olevana.” Perusteluissa on mainittu lisäksi, että videoyhteyden käyttämiseen oli ollut koronapandemiasta johtunut painava ja hyväksyttävä peruste ratkaista asia OK 2 luvun 12 §:n nojalla kahden jäsenen kokoonpanossa.

Korkein oikeus on päätyessään lopputuloksessa siihen, että koronakaranteeni oli muodostanut perusteen kolmen jäsenen asemesta kahden jäsenen kokoonpanon käyttämiselle, tuonut samalla esille kantansa videoyhteyden rinnastumisen henkilökohtaiseen läsnäoloon ja pitänyt tuomioistuimen jäsenen etäyhteydellä oikeudenkäyntiin osallistumista mahdollisena. On merkillepantavaa ja myös poikkeuksellista, että korkein oikeus on ilmaissut, joskin pohdiskelevan, kantansa myös lainsäädännön uudistamiseen.

Ratkaisussa KKO 2021:92 on ollut ensinnäkin kysymys hovioikeuden menettelyn oikeellisuudesta, kun yksi hovioikeuden jäsenistä oli osallistunut pääkäsittelyyn videoyhteydellä, ja toiseksi siitä, oliko vastaaja A antanut suostumuksensa etäyhteydellä osallistumiseensa ja oliko asian käsittely teknisen käyttöyhteyden avulla ollut tapauksessa soveliaista. Asiassa ei ollut koronapandemiasta johtunutta terveydellistä tai muuta niihin rinnastuvaa painavaa ja hyväksyttävää syytä yhden hovioikeuden jäsenen osallistumistavalle pääkäsittelyyn etäyhteyksin. Korkein oikeus palautti asian hovioikeuteen oikeudenkäyntivirheen vuoksi, koska yksi hovioikeuden jäsen oli osallistunut pääkäsittelyyn videoyhteydellä. Lisäksi ROL 8 luvun 13 §:n edellytyksinä olevat vastaajan suostumus videoyhteydellä osallistumiseen ja videoyhteyden käyttämisen soveliaisuus eivät olleet myöskään täyttyneet.

Etäyhteyksien onnistuneeseen käyttöönottoon on liittynyt edellä kuvattuja oikeudellisia tulkintaongelmia ja myös muita haasteita. Tietosuoja ja tietoturvallisuus sekä tekniset ongelmat ja julkisuusvaatimus vaikuttavat etäyhteyksien käyttöön.³³

Etäyhteyksien järjestäminen on lisännyt henkilöresurssien käytön monimuotoisuutta ja aiheuttanut aiempaa enemmän istuntojen valmisteluun liittyvää työtä. Sujuva yhteistyö muiden tuomioistuinten ja viranomaisten kanssa on ollut

33. Ks. <https://tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/ajankohtaista/2020/kullc6zb6.html> (31.12.2020).

keskeistä ja välttämätöntä. Tuomarin ohella pandemia aika muutti käräjäoikeuden koko henkilökunnan työntekoa, mukaan lukien se, että jo tiedoksiannoissa pyrittiin välttämään lähikontakteja.³⁴

Etäkuulemisten laajentunut käyttö pandemian aikana on edellyttänyt, että asian käsittelijänä toimiva tuomari ja tuomioistuimen kokoonpano muun henkilökunnan ohella osaa käyttää riittävästi etäkuulemiseen tarvittavia laitteita ja tekniikkaa. asianhallintajärjestelmien ja tietotekninen osaaminen korostuvat nykyajan lainkäyttötehtävissä. Pelkällä oikeudellisella tiedolla ei pärjää, vaan asianhallintajärjestelmien käyttö, ratkaisujen kirjoittaminen ja tuottaminen edellyttävät monipuolisia tietoteknisiä taitoja. Takkuileva tekniikka ja päivitykset sekä ennakoimattomat ulkopuolisista syistä aiheutuvat katkokset varsinkin tuomion perustelujen kirjoittaessa, saattaa herättää tuomarilla kielteisiä tuntemuksia muutoinkin ruuhkaantuneessa työtilanteessa.³⁵

6. Oikeusturvan vaarantuminen

Pandemia on vaikuttanut merkittävästi tuomioistuinten toimintaan.³⁶ Digitalisaatio ja etäistunnot eivät ole ratkaisseet sen kaikkia tuomioistuimille aiheuttamia ongelmia. Niinpä on aiheutunut myös viivästyksiä. Ruuhkien purkaminen on tärkeää, mutta siihen arvioidaan kuluvan useampi vuosi siitä huolimatta, että ruuhkia pyrittiin purkamaan jo pandemia-aaltojen välissä. Ruuhkien tehokas purkaminen edellyttää lisäresursseja.³⁷

Ruuhkia ja viivästyksiä seurataan tarkasti tutkimalla säännöllisesti tietoja, joista ilmenee, millä tavoin tuomioistuimet siirsivät suullisia käsittelyjä koronan ensimmäisen aallon aikana keväällä 2020. Toisen aallon aikana käytettiin digitaalisia välineitä aiempaa laajemmin päätöksenteon viivästyminen välttämiseksi.³⁸

Oikeusministeriön tulossopimuksessa vuosille 2021–2024 on huomioitu pandemian vaikutuksia. Viruksen leviämisen estämiseksi toteutetut rajoitustoimet ovat vaikuttaneet laajasti eri osa-alueille yhteiskunnassa ja myös oikeusministeriön hallinnonalalla. Tuomioistuinten asiaruuhkan purkaminen tulee viemään aikaa.³⁹ Myös valtion talousarviossa otettiin huomioon koronaviruksen vaikutus. Siinä todettiin, että asiaruuhka tulee lisääntymään merkittävästi jo vuonna 2021.

34. Puhelintiedoksiantojen määrä on kasvanut. Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2020, s. 14.

35. Ks. ICT-koulutuksista muun muassa Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2020, s. 14.

36. Tuomioistuinlaitos tilinpäätös 2020, s. 5.

37. Ks. <https://tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/ajankohtaista/2020/osxn0egsy.html> (31.12.2020).

38. Ks. <https://tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/ajankohtaista/keskeytystilastot.html> (8.1.2021).

39. Oikeusministeriön tulossopimus vuosille 2021–2024, s. 5.

Vuoden 2020 aikana käräjäoikeuksissa oli enimmillään keskeytettynä 6 079 rikosasiaa ja 1 369 siviiliasiaa. Vuoden 2021 lopussa käräjäoikeuksissa oli vireillä 27 256 rikosasiaa, kun kaksi vuotta aiemmin vuonna 2019 niiden määrä oli 20 381.⁴⁰ Pandemian aikana rikos- ja riita-asoiden määrä on kasvanut aiemmasta, mikä pidentää osaltaan käsittelyaikoja. Rikosasioiden lukumäärä on lisäksi nousnut edellisestä vuodesta noin 5 prosenttia. Tuomioistuinvirasto on todennut, että ”tuomioistuinten henkilöstöresurssit eivät ole suhteessa käsiteltävien asioiden määrään.”⁴¹

Tuoreessa Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistiossa on asiamäärien kehitystä kuvaavat taulukot, joista voidaan havaita, että pääkäsittelyssä ratkaistujen laajojen riita-asoiden lukumäärä on laskenut ja niiden keskimääräinen käsittelyaika on pidentynyt vuodesta 2010. Tuolloin laajoja riita-asioita ratkaistiin 3 121 ja keskimääräinen käsittelyaika oli 11,5 kuukautta. Vuoden 2021 vastaavat luvut olivat 1 030 asiaa ja 18,7 kuukautta. Pääkäsittelyssä ratkaistujen laajojen riita-asoiden käsittelyajat olivat 2010 10,3 kuukautta ja vuonna 2021 14,8 kuukautta. Pandemian aikana eli verrattuna vuoteen 2019, jolloin käsittelyaika oli 12,1 kuukautta, käsittelyaika on pidentynyt noin kahdella ja puolella kuukaudella.⁴² Edellä mainitut käytännön ongelmat ovat looginen seuraus tilanteesta. Ei ole kummallista, että viivästyksiä ja ruuhkia on päässyt syntymään, ja ne on nyt purettava. Sen sijaan on ongelmallista, että samoista säännöksistä on erilaisia tulkintoja. Vaikuttaa siltä, että tuomioistuimet ovat vedonneet erityisesti pandemiaan ja käsittelyn ruuhkautumiseen harkittaessa kasvokkain toteutettavien istuntojen lykkäämistä ja digitaalisen osallistumisen sallimisen tarkoituksenmukaisuutta sekä sopivuutta. Näiden sääntöjen alkuperäinen tarkoitus oli kuitenkin harkita tarkoituksenmukaisuuden ja sopivuuden toteutumista sekä reunaehjoja yksittäistapauksissa eikä talouteen, resursseihin tai yhteiskunnan tilaan laajemmin liittyvässä pandemian kaltaisessa kontekstissa.⁴³

Pandemia on vaikuttanut tuomioistuinten toimintaan epäsuorasti ja myös pitkällä aikavälillä. Laajoja yhteiskunnallisia vaikutuksia ei ole voitu välttää. Voimakkailla rajoittavilla toimenpiteillä on myös negatiivisia vaikutuksia, jotka näkyvät ajallaan myös oikeudenkäynneissä. Tietynlaisten tapausten määrä kasvaa poikkeuksellisten olosuhteiden vuoksi. Esimerkiksi maksukyvyttömyyteen liittyviä asioita on entistä enemmän yksilöiden ja yritysten taloudenhoidon vaikeuduttua. Myös riitaisten lapsiasioiden määrän on oletettu kasvavan. Poikkeus-

40. Ks. myös Jukka Siro – Mikko Aaltonen, Rikosasiat tuomioistuimissa 2000-luvulla. Lakimies 5/2020, s. 686–706, 706 ja Koronan vuoksi keskeytyksessä olleiden asioiden määrä, <https://tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/ajankohtaista/keskeytystilastot.html> (10.9.2022).

41. Ks. <https://www.tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/2021/vuonna2020koronaviruspandemiaruuhkauttajakarajaoikeudet.html> (1.8.2021).

42. Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistio 18.8.2022, s. 23.

43. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 200/2017 vp.

tilan päättymisen jälkeen tuomioistuimilla on tärkeä rooli normaaliin toimintaan palaamisen tukemisessa ja talouden elpymisessä varmistamalla asioiden mahdollisimman tarkoituksenmukainen ja turvallinen käsittely.⁴⁴

Viivästykset yhdessä tuomioistuinten käsittelyyn tulevien asioiden määrällisen kasvun kanssa voivat vaarantaa tuomioistuinpalvelujen tarkoituksenmukaisen ja turvallisen tarjoamisen, erityisesti jos ratkaisuna on digitaalisuuden yksipuolinen lisääminen. Inhimillinen suhtautuminen ja inhimilliset huolenaiheet on otettava vakavasti, ja myös asiakkaiden kohtaamisen merkitystä on painotettava. Digitalisoimalla ei voida ratkaista kaikkea.

7. Laillisuuden vaarantuminen

Suosituksilla ja käytännöillä pyrittiin ratkaisemaan pandemian aiheuttamia arkipäivän haasteita käräjäoikeuksissa, mutta laillisuuden näkökulmasta niihin liittyy useita riskejä.

Ensinnäkin käytännöt vaikuttavat perustuneen pitkälti suosituksiin ja tulkintaan. Suomessa ei ole täydentävää lainsäädäntöä pandemian vaikutuksista tuomioistuintoimintaan. Digitaalista osallistumista koskeva lainsäädäntö oli muutettu sopivasti juuri ennen pandemiaa. Tulee kuitenkin muistaa, että muutokset tehtiin normaalia tilannetta silmällä pitäen, eikä päätöksentekoon liittyvien ongelmien ratkaisemiseksi kriisitilanteessa.

Vuoden 2019 OK ja ROL muutoksilla on lain esitöiden mukaan ollut tarkoitus *keventää oikeusprosesseja* yleisissä tuomioistuimissa. Kuten aiemmin tässä artikkelissa on tuotu esille, videoyhteyden käyttöä oikeudenkäynnissä laajennettiin. Rikosasiassa vastaajan velvollisuutta olla henkilökohtaisesti läsnä pääkäsittelyssä kavennettiin. Videoyhteys korvaa vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon ja häntä voidaan kuulla edelleen todistelutarkoituksessa videoyhteyden kautta. Vastaajan henkilökohtainen kuuleminen pääkäsittelyssä ei ole enää välttämätöntä muun kuin alaikäisen vastaajan osalta, ellei tuomioistuin pidä läsnäoloa tarpeellisenä asian selvittämiseksi tai jos häntä syytetään rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. Vangitun vastaajan ei tarvitse olla läsnä henkilökohtaisesti koko pääkäsittelyn ajan.⁴⁵

Lainsäädännön alkuperäinen tarkoitus ja tavoitteet eivät täysin vastanneet poikkeustilaan liittyviä tarpeita. Tästä syystä tulkintoja ei olisi tullut myöskään muuttaa pelkästään käytännön syistä. Oikeusvarmuuden näkökulmasta oikeus-

44. Ks. www.kho.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2020/khojakkovahvaoikeusvaltiokantaayli-kriisiajan.html (31.12.2020).

45. HE 200/2017 vp, s. 1.

turvan, ennakoitavuuden ja läpinäkyvyyden tulisi pysyä muuttumattomina pandemiasta tai muusta poikkeustilasta huolimatta. Toisin sanoen etäyhteyden sovellettuuden harkitsemisen tulee olla lähtökohtaisesti tapauskohtaista ja yksittäiset olosuhteet huomioivaa, eikä päätöstä tule tehdä vallitsevan yleisen tilanteen pohjalta. Ennen korkeimman oikeuden käytäntöä ohjaavaa ja oikaisevaa ratkaisua KKO 2021:91 oikeuden jäsenen istuntoon osallistumiseen videoyhteyden kautta nojautui tarkoituksenmukaisuuteen ja vallinneet yhteiskunnalliset rajoitukset näyttävät vaikuttaneen oikeuskäytäntöön. Tämä selittää ehkä sitä, että kesken-eräisten asioiden määrä oli pienempi syksyllä 2020 toisen korona-aallon aikana kuin ensimmäisen aallon aikana keväällä 2020. Tuomioistuinviraston ohjeistuksessa kuitenkin asianmukaisesti painotetaan tapauskohtaisen harkinnan *ehdotonta* tärkeyttä.⁴⁶ Siitä huolimatta käytäntö vaikuttaa olleen toinen. Pandemian ja koronan käräjäoikeuksiin ja tuomioistuimiin kohdistuviin vaikutuksiin liittyvä täydentävä lainsäädäntö olisi todennäköisesti ollut parempi ratkaisu tarkasteltaessa tilannetta laillisuusnäkökulmasta.

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2021:5 ottanut kantaa kuulemisen edellytyksiin videon välityksellä. Ratkaisussa on punnittu toisaalta soveliaisuusedellytystä ja toisaalta uskottavuusedellytystä. Korkein oikeus on todennut, että pääsääntönä olevasta asianosaisten välittömästä kuulemisesta pääkäsittelyssä voidaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 52 §:n 3 kohdan nojalla poiketa vain, jos kuultavan kertomuksen *uskottavuusedellytys* täyttyy ja tuomioistuin harkitsee kuulemisen *soveliaaksi*. Soveliaisuusedellytyksen osalta korkein oikeus on viitanut edelleen kohtaan 6 ratkaisussa KKO 2007:82. Korkein oikeus on viimeksi mainitussa ratkaisussa korostanut sitä, että asianosaisten kanta etäkuulemiseen ei ole ratkaiseva. Asianosaisten kanta kuulemistavasta vaikuttaa lähinnä vain kuulemisen soveliaisuuden harkintaan. Lisäksi korkein oikeus on lausunut, että koronavirustilanteen aiheuttamalla tarpeella videoyhteyden käyttämiseen voi olla vaikutusta lähinnä soveliaisuusarvioinnissa. Ennen soveliaisuusarviointia on selvitettävä, onko kuuleminen näytön uskottavuuden kannalta (uskottavuusedellytys) sellainen, että se voidaan toteuttaa videoteitse.

Ratkaisussa on kysymys asianomistajana olevan lapsen videoidusta kertomuksesta ja asianomistajan äidin sekä vastaajan kertomusten uskottavuuden arvioinnista. Kiteytettynä kysymys oli siitä, voitiinko mainittujen asianosaisten kertomusten uskottavuutta arvioida luotettavasti ilman heidän henkilökohtaista läsnäoloaan suullisessa käsittelyssä korkeimmassa oikeudessa (OK 17 luvun 52 §:n 1 momentin 3 kohta). Lopputuloksena ratkaisussa on se, että kuultavien kertomusten uskottavuutta voitiin käsillä olevassa asiassa arvioida videoyhteyden välityksellä OK 17 luvun 52 §:n 1 momentin 3 kohdassa tarkoitettulla tavalla luotettavasti.

46. Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä, s. 3.

Ratkaisun kohdassa 20 todetaan, että ”moitteettomasti toimivan videoyhteyden välityksellä tapahtuvassa kuulemisessa kuultavan kertomus välittyy tuomioistuimelle ja muille oikeudenkäynnin osapuolille merkittävästi paremmin kuin häntä puhelimitse kuultaessa. Saman sisältöiseen näkemykseen on päädytty myös ratkaisuissa KKO 2021:91. Puhelimitse kuultavasta ei voi tehdä näköhavaintoja eikä hänen kertomuksensa uskottavuuden luotettava arviointi ole edellä kuvatus oikeuskäytännön mukaisesti useinkaan mahdollista. Puhelinkuulemista koskevat ennakkoratkaisut eivät siten sellaisenaan sovellu arvioitaessa sitä, täytyykö uskottavuusedellytys kuultavaa videoyhteyden välityksin kuultaessa.”

Edelleen perusteluissa todetaan, että tuomioistuin ei voi kuitenkaan edes hyvälaatuisen videoyhteyden välityksellä havainnoida kuultavan olemusta, ilmeitä, eleitä, äänensävyjä, puhetapaa tai tunnereaktioita aivan samalla tavalla kuin häntä välittömästi tuomioistuimessa läsnä olevana kuultaessa, vaikka videokuuleminen mahdollistaa puhelinkuulemista selvästi pidemmälle menevien välittömien havaintojen tekemisen kuultavasta.⁴⁷ Ratkaisun lopputulokseen videoteitse kuulemisen mahdollisuudesta vaikutti lisäksi se, että syytteen mukainen tapahtumainkulkua oli osaksi riidaton ja kysymys oli ollut pitkälti vastaajan tapahtumista esittämän vaihtoehtoisen selityksen arvioinnista. Lisäksi asianomistajan äidin kuulemiseen ei liittynyt lähtökohtaisesti merkittäviä uskottavuuden arviointiin liittyviä ongelmia.

8. Julkisuuden toteutuminen

Julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetussa laissa (370/2007, YTJulkL) säädetään muun muassa suullisen käsittelyn julkisuudesta. Lain 14 §:n 1 momentin mukaan asianosaisten ohella myös yleisöllä on oikeus olla läsnä asian suullisessa käsittelyssä (julkinen käsittely). Yleisöllä on oikeus lain 3 §:n 1 momentin 2 kohdan nojalla olla paikalla pääkäsittelyssä, valmistelutunnossa ja katselmuksessa. Perustuslain 21 §:n 2 momentti ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6.1 artikla takaavat lisäksi asianosaisten oikeuden julkiseen oikeudenkäyntiin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin mukaisesti.

Yleisen järjestyksen tai kansallisen turvallisuuden vuoksi tai yksityiselämän suojaamiseksi yleisöjulkisuutta voidaan kuitenkin rajoittaa. Viimeksi mainittu

47. Ratkaisussa on viitattu lisäksi ratkaisun KKO 2013:96 kohtaan 8 ja siinä viitattuihin lähteisiin ja todettu, että ”vallitsevan oikeuspsykologisen käsityksen mukaan henkilötodistelun luotettavuutta ei voida juurikaan perustaa henkilön puhetavasta, ilmeistä ja eleistä taikka tunne-reaktiosta oikeudenkäynnissä tehtävien havaintojen ja vaikutelmien varaan, vaan suurempi merkitys on kertomuksella itsellään, kuten sen keskeisen sisällön johdonmukaisuudella, realiteetisuudella ja muuttumattomuudella sekä yksityiskohtien runsaudella.”

YTJulkL 20 §:n mukainen peruste antaa tuomioistuimelle oikeuden rajoittaa yleisön läsnäoloa julkisessa käsittelyssä, jos se on tarpeen todistajan, muun kuultavan tai asianosaisen taikka tällaiseen henkilöön OK 17 luvun 17 §:n 1 momentissa tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta uhalta. Puheenjohtaja voi rajoittaa yleisön läsnäoloa julkisessa käsittelyssä, jos se on tarpeen tungoksen välttämiseksi.⁴⁸

Toinen ongelma on käsittelyn julkisuuden takaaminen etäyhteyksiä käytettäessä. Julkisten istuntojen järjestäminen on mahdollista myös etäyhteyksiä käytettäessä. Tämä voidaan toteuttaa useilla eri vaihtoehtoisilla, käytännössä erilaisilla istuntosali- ja videoyhteyden mahdollistavilla tilajärjestelyillä. Lähtökohtaisesti yleisöjulkisuus toteutuu mahdollisuudella tulla seuraamaan istuntoa istuntosaliin normaaliin tapaan. Yleisön määrän runsaudesta tai mediaa kiinnostavan asian käsittelyyn liittyen on tarpeen tietää etukäteen järjestelyjen tekemiseksi. Samoin silloin, jos istuntosalin yleisömäärää on esimerkiksi terveysturvallisuuteen liittyvistä syistä rajoitettava, yleisö voi seurata käsittelyä esimerkiksi videoyhteyden kautta toisesta istuntosalista. Yleisöjulkisuus toteutetaan samalla tavalla muun muassa silloin, kun istunto pidetään asianlaadun tai turvallisuussyyn vuoksi vankilan tiloissa. Käräjäoikeuksilla ei ole erikseen vain yleisölle tarkoitettuja julkisuuden toteuttamista varten olevia saleja tai tiloja. Liioin ei ole sellaista henkilöä, joka valvoo istuntoa seuraavaa yleisöä ja huolehtii teknisen yhteyden toiminnasta.

Tuomioistuinviraston etäyhteyksien käytöstä tuomioistuimissa laatiman oppaan mukaan silloin, *kun puheenjohtaja ja asianosaiset osallistuvat istuntoon muualta kuin istunnotilasta*, juttuluettelo on julkaistava tuomioistuimen ilmoitustaululla tai infonäytöllä sekä esimerkiksi tuomioistuimen verkkosivuilla. Etäyhteyksien avulla toteutettavissa käsittelyissä on suositeltavaa, että juttulistassa on myös puheenjohtajan tai muun yhteyshenkilön yhteystiedot, ja että yleisö kutsutaan ottamaan yhteyttä puheenjohtajaan, joka päättää sen jälkeen, miten käsittelystä tehdään julkinen.⁴⁹ Puheenjohtajaan yhteyden ottaminen lisätietojen saamiseksi käsittelyn julkisuudesta kuulostaa ongelmalliselta. Yleisön velvollisuus ei ole ottaa yhteyttä keneenkään voidakseen seurata julkista istuntoa. Käytössä tulisi luonnollisesti olla valmis käytäntö, ja yleisölle tulisi etäyhteyden käytöstä huolimatta viranpuolesta ilmoittaa, miten käsittelyn julkisuusperiaate toteutetaan. Oppaan ohjeet vaikuttavat siltä, että puheenjohtaja harkitsee julkisuusaspektia vain silloin, jos joku ilmoittaa olevansa kiinnostunut seuraamaan kyseistä käsittelyä, ja jos tällaisia henkilöitä ei ole, käsittelyä ei voi seurata julkisesti. Tämä on äärimmäisen käytännönläheiseltä, mutta samalla se kuitenkin vaarantaa perinteisesti suuressa arvossa pidetyt menettelyperiaatteet. Valittujen julkisuutta toteuttavien keinojen tulisi olla oikeudellisesti turvallisia sekä

48. 742/2015, HE 46/2014 vp.

49. Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä, s. 5.

etukäteen tiedossa. Vaikuttaa siltä, että muodostunut käytäntö on perustunut tarkoituksenmukaisuuteen ja vasta sen jälkeen tapauskohtaisiin yksilöllisiin ratkaisuihin. Oppaasta ilmenevän perusteella tuomioistuinvirasto on pitänyt mahdollisena, että tuomioistuin voisi olla pääkäsittelyn aikana muualla kuin istuntosalissa. Oppaan mukaan on kuitenkin lähtökohtana pidettävä sitä, että ainakin puheenjohtaja on paikalla istuntosalissa tai ainakin oikeustalossa.⁵⁰ Korkeimman oikeuden ennakkotapauksessa KKO 2021:91 oli kyse tuomarin mahdollisuudesta osallistua suulliseen käsittelyyn videon välityksellä. Tapauksella saattaa olla myös lainsäätäjää ohjaavaa *de lege ferenda* vaikutusta.

Turun hovioikeuden lainvoimaisessa ratkaisussa 16.10.2020 Nro 672, on otettu kantaa tuomioistuinlain 2 luvun 4 §:n 2 momentin soveltuvuuteen. Lainkohdassa säädetään, että istunto voidaan erityisestä syystä toimittaa myös kärjäoikeuden tuomiopiirissä muualla kuin 1 momentissa tarkoitettussa istutopaikassa (1 momentin mukaan kärjäoikeudessa on kanslia ja tarvittaessa niitä voi olla useampi ja istutopaikkoja voi olla useampi) tai muulla kuin kärjäoikeuden tuomiopiiriin kuuluvalla paikkakunnalla. Hovioikeus päätyi siihen, että kärjäoikeus oli voinut asiaa käsitellessään soveltaa tuomioistuinlain 2 luvun 4 §:n 2 momenttia ja toimittaa istutokäsittelyn videoyhteyden välityksellä siten, että kärjätuomari oli ollut eri paikkakunnalla kuin muut osallistujat.

Kärjäoikeuden istunto oli toimitettu pöytäkirjaan tehdyn käsittelymerkinän mukaan vallitsevan koronavirusepidemian vuoksi tuomioistuinlain 2 luvun 4 §:n 2 momentin nojalla siten, että hovioikeuden asian ratkaisemaan määräämä Varsinais-Suomen kärjäoikeuden kärjätuomari on osallistunut istuntoon Turun oikeustalolta ja vaatimuksen tekijä A ja kuultava vanhempi konstaapeli Pirkanmaan kärjäoikeudesta. Istunto on toimitettu videoyhteyden välityksellä. A oli hovioikeudessa muun muassa vaatinut, että asia tulee palauttaa kärjäoikeuteen, koska pääkäsittely ei ollut laillinen, sen vuoksi, ettei kärjätuomari ollut osallistunut pääkäsittelyyn Pirkanmaan kärjäoikeudessa, vaan Varsinais-Suomen kärjäoikeudessa. Hovioikeus on todennut, että kotietsinnän laillisuutta koskeva asia on ollut laadultaan kiireellinen ja se oli tutkinut kärjäoikeuden pöytäkirjaaman istunnon järjestämistä koskevan ratkaisun oikeellisuuden. Hovioikeus on todennut, että asian käsittelemiseen sovelletaan pakkokeinolain 8 luvun 18 §:n 2 momentin mukaisesti saman lain 3 luvun 1 §:n 2 momenttia, jonka mukaan istunto voidaan pitää myös muuna aikana ja muussa paikassa kuin yleisen alioikeuden istunnosta säädetään. Kärjäoikeus ei ollut menetellyt virheellisesti soveltaessaan tuomioistuinlain 2 luvun 4 §:n 2 momenttia ja toi-

50. Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä, s. 6. Korhonen ja Jämsä ovat artikkelissaan (2021) tuoneet esille perusteita, joiden nojalla olisi katsottava kokoonpanoon etäyhteydellä osallistuminen henkilökohtaiseen läsnäoloon rinnastuvaksi ja täyttävän välittömyysperiaatteen vaatimukset, s. 703. Artikkelissa on päädytty siihen, että se on lain sallima menettely, koska laissa ei ole otettu kantaa kokoonpanon jäsenen osallistumiseen asian käsittelyyn videoyhteyden välityksellä, s. 705.

mittaessaan pääkäsittelyn videoyhteyden välityksellä siten, että käräjätuomari on osallistunut Turun oikeustalolta ja muut osallistujat Pirkanmaan käräjäoikeudesta. Asian palauttamiselle käräjäoikeuteen ei ollut perustetta ja vaatimus palauttamisesta on hylätty.

Käsittelyn nauhoittaminen jälkeensä tapahtuvaa katselua varten esimerkiksi Skypen tallennustoiminnolla ja nauhoitteen jakaminen yleisölle ei ole Tuomioistuinviraston julkaiseman oppaan mukaan suositeltavaa, vaikka nauhoittamista ei suoranaisesti kielletäkään. Julkisuusperiaatteen toteuttamiseen Skypen linkin kautta liittyy väistämättä oikeudenkäynnin luvattoman nauhoittamisen riski.⁵¹ Näin tärkeää seikkaa ei tulisi käsitellä (tai jättää jopa käsittelemättä) pelkällä suosituksella Tuomioistuinviraston oppaassa. Tosiasiassa nykyinen lainsäädäntö ei nimenomaan mahdollista julkisuusperiaatteen toteuttamista Skypen linkkejä jakamalla. Epämääräinen sanavalinta, kuten ”ei ole suositeltavaa” on sangen yllättävä tässä yhteydessä ottaen huomioon sen, kuinka paljon haittaa tietojen verkossa levittämisestä voi aiheutua henkilön koko loppuelämän ajan. Tällaiset merkityksien laajennukset, jotka perustuvat suosituksiin ja käytäntöön, *eivätkä* voimassa olevaan lainsäädäntöön, ovat demokratian vastaisia. Sen sijaan julkisten istuntojen toteuttamiselle pandemian aikana tulisi olla omat lakinsa. Perustuslaillinen ongelma liittyy perustuslaillisten oikeuksien rajoittamiseen ja tällaisten rajoitusten perusteisiin. Valmiuslaissa ei tosiasiassa ole rajoituksia koskevia sääntöjä, ja laki määrää yksinkertaisesti, että päätöksenteon tulee olla oikeudenmukaista kriisistä huolimatta.

Tietoturvariskien ja tekniikan toimivuuden osalta ratkaisussa KKO 2021:5 on todettu, että tilanteessa, jossa kuuleminen toteutetaan toisesta tuomioistuimesta videoyhteyden välityksellä, tekniikan toimivuus voidaan tavanomaisesti turvata. Samalla myös käytetty yhteys on suojattu ja se soveltuu sellaisen asian käsitteilyyn, joka sisältää salassa pidettävää aineistoa. Tuomioistuimen prosessinjohtoon kuuluu huolehtia oikeuksien turvaamisesta asianosaisten välillä harkitessaan etäkuulemisen soveltuvuutta. Harkintaa tehtäessä on huomioitava lainkäytön ulkoisen menettelyn turvaaminen asianosaisten lähtökohdista. Tämä voi edellyttää erityistä pohdintaa etäosallistumiselle sopivasta paikasta ja etäkuulemisen tavasta. Avustajan osallistuminen samasta tilasta yhdessä tai erikseen avustettavan kanssa tulee mahdollistavaa.

51. Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä, s. 5.

9. Syyttäjän läsnäolo

Oikeudenkäynnin keventämistä koskevat lainmuutokset koskevat myös valtion puolesta rikosvastuusta huolehtivaa syyttäjää. Lain esitöissä mainitaan, että myös syyttäjän olisi mahdollista osallistua suulliseen käsittelyyn videoyhteyden välityksellä.⁵² Tämä on kolmas ongelmallinen asia, josta olisi syytä keskustella laajemmin.

Laissa ei kuitenkaan mainita erikseen syyttäjää, vaan ROL 8 luvun 13 §:n mukaan ”rikosasian *asianosainen* saa osallistua suulliseen käsittelyyn käyttäen teknistä tiedonvälitystapaa – –”. Edelleen lain 5 luvun 10 a §:n mukaan rikosasian suullinen valmisteluistunto ”voidaan pitää myös puhelimitse taikka käyttäen teknistä tiedonvälitystapaa, jossa *käsittelyyn osallistuvilla* on puheyyhteys keskenään, jos tuomioistuin katsoo sen tarkoituksenmukaiseksi.”⁵³

Syyttäjän roolissa asianosaisena on olemassa elementtejä, jotka poikkeavat muista asianosaisista. Syyttäjä edustaa valtiollista tahoja toteuttaessaan roolissaan rikosoikeudellista vastuuta rikoksiin syyllistyneitä kohtaan. Rikosprosessi on akkusatorinen⁵⁴, ja syyttäjä käyttää valtion puhevaltaa ja on viranomainen,

52. HE 200/2017 vp, s. 1 ja 52. Tuomioistuinviraston oppaassa etäyhteyden käyttöön oikeudenkäynnissä (s. 3 ja 6) todetaan, että syyttäjien osalta apulaisvaltakunnansyyttäjä on antanut ns. läsnäololinjauksen 23.3.2020. Valtakunnansyyttäjänviraston mukaan etäyhteyden kautta syyttäminen sisältää merkittäviä etuja ja etätyöskentelyä tuetaan ja edistetään. Etua on muun muassa se, että etäsyyttäminen lisää työhyvinvointia, kun oikeudenkäyntiin matkustamiseen liittyvä rasitus ja työn kuormittavuus vähenevät. Etäoikeudenkäyntejä puoltaa lisäksi viruksentorjunta ja se, että sen avulla säästyy matkustusaikaa ja kustannuksia. Säästynyt työaika voi käyttää muihin työtehtäviin. Matkustamisen vähentäminen säästää myös ympäristöä. Ks. <https://syyttajalaitos.fi/akkusastoorit/-/blogs/valtakunnansyyttaja-uskoo-etta-etasyttaminen-on-tullut-jaadakseen> (1.8.2021).

53. Vrt. lain 8 luvun 13 §:n sanamuotoa ja viittausta asianosaiseen ja saman luvun 1 §:ää, jossa säädetään asianosaisen läsnäolosta ja siitä, että *asianosainen määrätään* saapumaan käräjäoikeuden pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti *sakon uhalla*, ellei hänen henkilökohtainen läsnäolonsa ole asian selvittämisen vuoksi tarpeen. Edelleen saman luvun 4–6 §:ssä säädetään tilanteesta, jossa on kysymys asianosaisen poissaolosta *syyttäjän* ajamassa rikosasiassa. Lain 6 luvun 2 §:ssä säädetään siitä, että pääkäsittelyä ei saa aloittaa ja se on peruutettava sekä sille on määrättävä uusi käsittelypäivä muun muassa, jos kohdan 1) mukaan *syyttäjä* on jäänyt pois tai kohdan 5) mukaan *asianosainen* haluaa esittää uuden tärkeän seikan tai uuden todisteen, johon vastapuolen on saatava tilaisuus perehtyä. Lain 6 luvun 7 §:n mukaan 6) *asianosaisten* on esitettävä loppulausuntonsa ja siinä tarvittaessa käsityksensä vastaajan syyllisyydestä ja rikoksen seuraamuksesta. Edelleen 11 luvun 6 §:n 2 kohdassa todetaan, että tuomiosta on käytävä ilmi asian asianosaiset. Lakitekstissä käytetty ja siitä ilmenevä tapa käyttää asianosainen -sanaa tukee sitä tulkintaa, että syyttäjä on roolissaan rikosasian asianosainen, vaikka toisaalta varsinkin ajatus siitä, että syyttäjä voitaisiin 8 luvun 1 §:n nojalla määrätä asianosaisena sakon uhalla saapumaan henkilökohtaisesti pääkäsittelyyn, ei ole todellinen.

54. Akkusatorisen menettelyn mukaisesti syyttäjän vastuulla on syytteen tueksi esitettävän selvityksen hankkiminen ja tarvittavien todistajien nimeäminen/kutsuminen. HE 82/1995 vp, s. 13, 15–16 ja 34, LaVM 9/1997 vp, s. 7; Antti Jokela, Rikosprosessioikeus. 5. painos. Alma

jolle on varattu salissa oma osittain tekniikalla varustettu (näyttö) ”pulpetti tai työpiste”, johon muut asianosaiset eivät voi lähtökohtaisesti asettua. Missään aiemmassa lainsäädännössä, jossa on toteutettu oikeudenkäynnin asianosaisten osallistumista muutoin kuin henkilökohtaisella läsnäololla oikeudenkäyntiin, ei ole otettu esille mahdollisuutta siihen, että syyttäjä voisi virassaan olla mukana asian suullisessa käsittelyssä muulla tavoin kuin fyysisesti läsnä ollen. Syyttäjän syytteen lukemisen paikan muuttaminen istuntosalin ulkopuolelle, ja että syyte tulee esille videoteitse, saattaa herättää tuntemuksia esimerkiksi vastaajataholla siitä, millä tavoin hän itse mieltää häneen kohdistettavan intervention merkityksen ja tehokkuuden. Syyttäjän fyysinen poissaolo salista saattaa vaikuttaa siihen, miten vakavasti syytetty itse suhtautuu asiaan.

Asianosainen voi luopua oikeudestaan olla läsnä oikeudenkäynnissä. Tältä osin voidaan viitata ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön. Syyttäjän rooli ja viittaukset luopumiseen läsnäolo-oikeudesta eivät ole kuitenkaan asioita, jotka voisi välttämättä kirjoittaa samoista lähtökohdista käsin. Syyttäjän roolin poikkeavuus tosiasiallisesti esimerkiksi rikosasian vastaajan ja asianomistajan rooleista olisi saattanut antaa aiheen pohtia lain esitöissä muutamalla sanalla syyttäjän fyysisen läsnäolon merkitystä. Syyttäjän velvollisuus on näyttää syyte toteen tilanteessa, jossa vastaajaa suojaa syyttömyysolettama. Tuomarin kyselyvelvollisuus ja selvittäminen rajoittuvat syyttömyyden puolesta puhuviin seikkoihin. Riita-asiassa asetelma ei ole toista suojeleva. Tuomari voi tarvittaessa tehdä asiaa selventäviä kysymyksiä ilman kuvatuunlaista rajoitetta. Sen arviointi, milloin videoyhteyden käyttö syyttäjän pääkäsittelyyn osallistumiseen on soveliaista, on jätetty yksittäisen kärjätuomarin tai muun tuomioistuimen kokoonpanon harteille. Soveliaisuuden kriteerit on jätetty oikeuskäytännön varaan.⁵⁵ Monissa

Talent 2018, s. 23–24; Markku Fredman, Puolustajan Rooli: Rikoksesta epäillyn ja syytetyn avustajan roolin kehitys Suomessa 1980-luvulta nykypäivään. Alma Talent 2018, s. 104–113; Henna Marjosola, Todistajankertomuksen luotettavuus: Henkilötodistelun selvittäminen, vastaanottaminen ja arviointi oikeuspsykologisen tutkimuksen valossa, 2021. Viimeinen saatavilla osoitteessa https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/334339/marjosola_henna_v%c3%a4it%c3%b6skirja_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y, s. 181 (13.9.2022).

55. Ratkaisun KKO 2021:5 perusteluissa viitataan ratkaisuun KKO 2007:82 ja sen kohtiin 7 ja 8. Puhelinkuulemista koskevan lainkohdan esitöissä todetaan, että puhelimitse kuuleminen oli tarkoitettu sellaisiin tilanteisiin, joissa uskottavuuden arviointi oli helppoa tai joissa ei oikeastaan ollut kyse lainkaan kuultavan uskottavuudesta. Puhelinkuuleminen ei tulisi kysymykseen, jos kuultavan kertomuksen uskottavuudesta olisi mahdollisesti tulossa kiistaa (HE 190/2002 vp, s. 32–33). Korkein oikeus on jälkimmäisessä mainitussa ratkaisussa todennut, että asianosaisten suostumuksella saattoi olla merkitystä lähinnä silloin, kun arvioitiin, oliko kuulemista pidettävä soveliaana. Sen sijaan uskottavuusedellytystä oli harkittava etupäässä muilla perusteilla. KKO 2021:5 perusteluissa käydään vielä läpi kahta aiempaa puhelinkuulemista koskevaa ratkaisua. Ratkaisussa KKO 2013:68 kärjäoikeus oli kuullut liikenneturvallisuuden vaarantamista koskevan asian pääkäsittelyssä tuolloin sairaana ollut todistajaa puhelimitse ja perustanut näyttöratkaisunsa mainitun todistajan antamaan kertomukseen. Lopputuloksena oli se, että puhelinkuuleminen ei ollut ollut oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 34 a §:ssä tarkoitettulla ta-

asioissa, varsinkin jos vastaajan henkilökohtainen läsnäolo ei ole tarpeen, voidaan pitää soveliaana, että myös syyttäjä voi osallistua etäyhteydellä istunto-käsittelyyn. Kuten edellä on todettu, korkeimman oikeuden kannan mukaan myös tuomari voisi osallistua etäyhteyden kautta suulliseen käsittelyyn, mikäli siitä säädettäisiin laissa. Tässä yhteydessä lienee tarpeetonta pohtia enemmän, vaikkapa sellaista tilannetta, jossa istuntosalissa olisi paikalla yleisöä, kaksi lautamiestä ja käräjäsihteeri.

Oikeudenkäynti istuntosalissa olijoille on usein ainutkertainen kokemus. Syyttäjän fyysistä poissaoloa on siten arvioitava myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja kokemuksellisen oikeudenmukaisuuden⁵⁶ kannalta. Istuntosalissa on läsnä ”tuomioistuin” eli useimmiten puheenjohtajana toimiva käräjätuomari tai laajempi kokoonpano, kaksi lautamiestä tai kaksi lainoppinutta käräjäoikeuden jäsentä. Tulkkaus, puutteellinen äänentoisto tai akustiikkaan vaikuttava saliteknikka voivat synnyttää tuomarin roolin kannalta tilanteita, jotka eivät ole suotavia. Tuomari voi joutua toistamaan syyttäjän videoteitse sanomaa puhetta vastaajalle, joka ei esimerkiksi teknisistä syistä johtuen kuule kunnolla syyttäjän puhuessa videon välityksellä. Lain esitöissä todetaan, että ehdotetut videoyhteyden käyttöä koskevat säännökset eivät ole ongelmallisia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten kannalta. Oikeusvaltioperiaate ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti ovat vahvoja periaatteita, joita prosessioikeudellisten muutosten yhteydessä ja säännöksiä sovellettaessa on otettava huomioon, viimeistään siinä vaiheessa, kun tuomari harkitsee etäyhteydellä osallistumisen soveliaisuutta.⁵⁷

10. Kokemuksellinen oikeudenmukaisuus

Neljäntenä ongelmana voidaan havaita asianosaisen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaaminen asianosaisen henkilökohtaisella kokemuksellisella tasolla. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin yksi kantava pilari on oikeutta

valla soveliasta, koska asian ratkaisu oli riippunut käräjäoikeudessa kuultujen henkilöiden kertomusten uskottavuudesta. Edelleen ratkaisussa KKO 2014:78 asian laatu ja erikoislääkärin lausuman merkitys näytön arvioinnissa olivat jo ennalta arvioiden edellyttäneet, että todistajan kuuleminen tapahtui asiassa välittömästi eikä vain puhelimen välityksellä. Puhelinkuulemisen ei katsottu olleen soveliasta kyseessä olevassa muun ohessa tapon yritystä koskevassa asiassa. Puhelimitse kuultava erikoislääkäri ei ollut voinut tehdä havaintoja asianosaisista tai tekovälineenä olleesta veitsestä.

56. Ks. lähemmin Kaijus Ervasti – Virve de Godzinsky, Koettu oikeudenmukaisuus tuomioistuimissa. Lakimies 2/2014, s. 175–195.

57. Korkein oikeus toteaa ratkaisussaan KKO 2021:5, että videoneuvottelussa toteutuvat sekä suullisuus että välittömyys.

hakevan ja oikeudessa olevan tunne siitä, että hän saa oikeutta eli, että hänellä on oikeusturva, joka toteutuu. Tunteeseen oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä vaikuttaa moni asia sekä virallisella että epävirallisella tasolla. Epävirallisen tason kokemuksista luottamuksen tunteeseen vaikuttaa ihmisen kohtaaminen oikeussalissa. Näkyvyys käsittelyyn osallistuviin henkilöihin on etäosallistumista sisältävässä suullisessa käsittelyssä rajoitettua. Niille henkilöille, jotka osallistuvat ammattinsa ja työnsä puolesta säännöllisesti pääkäsittelyihin, ei ole niin merkityksellistä, miten toisen henkilön kohtaaminen tapahtuu. He tuntevat menettelyt ja tietävät miten käsittely etenee, eikä heille pitäisi tulla suurempia oikeudellisia yllätyksiä käsittelyn aikana. Sen sijaan henkilöt, jotka ovat tuomioistuimen asiakkaina kenties vain yhden tai enintään muutaman kerran elämässään, jännittävät käsittelyyn osallistumista ja ovat epävarmoja siitä, miten käsittely etenee, ja kuinka he suoriutuvat omasta osuudestaan. Heidän huomionsa saattaa kiinnittyä eri asioihin kuin ammattinsa puolesta käsittelyssä mukana olevilla. Heille tuomarin ja syyttäjän, samoin kuin oikeudenkäynnin muiden asianosaisten ja todistajan kohtaaminen ovat yleensä ainutkertaisia tapahtumia. Kohtaamisen laatu ja tapa vaikuttavat siihen, miten he kokevat tilaisuuden, ja miten heidän kuulemisensa on tapahtunut, ja onko heille syntynyt vakuuttava kuva siitä, että heitä on kuultu, vaikka heitä ei ole fyysisesti nähty istuntosalissa.⁵⁸

Varsinkin henkilölle, joka arvostaa auktoriteetteja ja joille ulkoiset puitteet luovat arvovaltaa ja luotettavuutta, etäyhteyden välityksellä osallistuvan kohtaaminen on paljon miedompi kokemus verrattuna pääkäsittelyyn paikan päällä. Henkilön iällä ja omalla kokemuksella tietotekniikasta voi olla asiassa myös merkitystä. Kun kohtaaminen jää toteutumatta luonnollisella tavalla, jää välitön kokemus ja tunne läsnäolosta välittymättä. Inhimillisyyden aspekti ja tunne, että ei ole vain pieni osa liukuhihnatyöskentelyssä, ei saa olla tunne, joka jää päällimmäisenä mieleen osallistumisesta asiansa käsittelyyn tuomioistuimessa.

Lisäksi istuntoon keskittyminen ja todellinen läsnäolo voivat olla heikompiä verrattuna ei etänä tapahtuvaan mukanaoloon. Tuomarin ulkoisen roolin tunnistaminen on niin ikään heikompiä. Jokainen häiriö tekniikassa tai taketelu sen toiminnassa ja yhteyksissä, luo epävarmuutta asianosaiseen ja on omiaan vähentämään luottamusta tuomioistuimeen ja oikeuslaitokseen instituutiona.⁵⁹

58. Ks. lähemmin Ervasti – de Godzinsky, s. 175–195.

59. Tuomioistuin rakennukset ovat perinteisesti ulkoisesti vaikuttavia rakennuksia, joiden tarkoituksena on ollut ilmentää oikeusjärjestelmän yhteiskunnallista tärkeyttä. Sähköisten etäyhteyksien osalta on todettu, että etäyhteyksien käytöllä menetetään se symbolinen vaikutelma, jota oikeustalo luo. Suuren istuntosalin herättämä kunnioitus ja viesti oikeudenkäynnin arvokkuudesta ja vakavuudesta menetetään. Asianosaiset eivät välttämättä näe tuomioistuinta ja tuomaria legitiiminä ja arvovaltaisena. Emma Rowdwn, *Distributed Courts and Legitimacy: What do we Lose When we Lose the Courthouse? Law Coulture and the Humanities* 14 (2) 2018, s. 263–281, 275, 278; Olli Lehtonen – Mika Sutela, *Tutkimustieto yhteiskunnallisen päätöksenteon tukena – paikkatietoanalyysiin pohjautuva arvio vuoden 2019 käräjäoikeus-uudistuksesta*. Lakimies 1/2019, s. 27–50, 32–33.

Ruotsissa on jo vuonna 2010 laadittu tuomioistuimille ”kohtaamisstrategia”, joka perustuu osittain kohtaamisista laadittuun selvitykseen. Tarkoituksena on ollut selvittää kuinka ihmiset ymmärtävät tuomioistuimet instituutiona ja kuinka ihmisten kanssa ollaan suorassa kontaktissa ja miten parantaa kohtaamista.⁶⁰ Lisäksi tuomioistuinten käyttäjien tarpeisiin on kiinnitetty huomiota. Tuomioistuinten tulee osata ottaa huomioon sekä ammattinsa puolesta että ei-ammattinsa puolesta tuomioistuimissa asioivien erilaiset tarpeet kohtaamiselle. On tärkeää säännöllisesti ja systemaattisesti tehdä kyselyjä ja arvioida ja analysoida tuloksia kohtaamiseen liittyvistä kyselyistä, jotta kohtaamisia saadaan helpotettua. Toiminnan nähdään lisäävän tehokkuutta ja oikeusturvaa.⁶¹ Suomessa vastaavanlainen säännöllinen tutkimus olisi aiheellinen, koska sillä tavalla saataisiin tietoa asioista, joita tulisi muuttaa sekä ajankohtaista tietoa luottamuksesta tuomioistuimeen.

Kohtaamisen vaikuttavuutta etäkuulemisissa saattaisi olla mahdollista lisätä. Asianosaisten ja todistajien kanssa käytävät laadulliset haastattelut ovat osoittautuneet keinoksi saada selville miten aivan pienillä muutoksilla istunnon puheenjohtaja voi tehdä ison muutoksen tuomioistuimen asiakkaan tuntemukseen kuulluksi tulemisesta. Esimerkiksi se, että käsittelyn alussa tuomari esittelee itsensä ja muut ammattimaisessa roolissa olevat toimijat istuntosalissa, voi auttaa saamaan hyvän alun kuulemiselle. Usein tuomarit kertovat lyhyesti siitä, miten kuuleminen tapahtuu. Lisäksi tuomarit osoittavat käyttäytymisellään kiinnostusta kuulemisen aikana esimerkiksi lisäämällä katsekontaktia ja tekemällä kysymyksiä.⁶²

Haastatteluista on selvinnyt, että tuomioistuimen asiakkaat haluaisivat enemmän tietoa prosessista yleensä, salissa olijoista ja heidän rooleistaan ja nimenomaan tietoa suullisesta kuulemisesta ja siitä miten se tapahtuu. Heille on tärkeää saada ymmärtää mitä salissa puhutaan ja sen lisäksi asia tulisi selittää tavalla ja sanoilla, että henkilö sen ymmärtää. Lisäksi haastattelututkimuksin on selvitetty, että ratkaisuksi ei sovellu ”one size fits all” -tyyppinen ratkaisu, vaan kohtaamisessa on tärkeää ottaa huomioon kuultavien erilaisuus ja erilaiset tarpeet. Kyselyjen ja laatutyön eteen työn tekeminen on auttanut lisäämään tuomioistuinten tehokkuutta, mutta myös parantanut kaikilla tasoilla oikeudenmukaisuutta.⁶³

60. Bemötandestrategi för Sveriges Domstolar 2010-12-21, REVISION DIARIENR 783-2010, s. 1-3. Strategia perustuu osittain kohtaamisista laadittuun selvitykseen, SOU 2008:106.

61. Court users' contacts with the Swedish court system, Areas of interest and opportunities for improvement. English summary of Brå report No. 2013:11, s. 14.

62. M.B. Hagsgård, Internal and External Dialogue: a Swedish Approach to Quality Work in Courts. *Önati Socio-legal Series* 4(5) 2014, 993-1014. Osoitteessa <http://ssrn.com/abstract=2541449>, s. 1003-1004.

63. M.B. Hagsgård 2014, s. 1007. Ks myös Julia Korkmanin haastattelun sisältävä artikkeli Etäkuuleminen voi tukea stressittömyyttä ja muistia, *Lakimiesuutiset* 4/2021 s. 44. Korkman toteaa, että vertailevaa tutkimusta oikeussalissa oloon ja etänä oloon kuultavien näkökulmasta ei vielä ole.

Viranomaisten tulostavoitteet ja tehokkuusvaatimukset saattavat ajaa tuomioistuinten toimintaa ja menettelytapoja prosessiperiaatteiden noudattamisen näkökulmasta harmaalle alueelle. On tarpeen aika ajoin palauttaa mieliin ne syyt miksi tuomioistuimet ovat olemassa ja se, että jokainen asia, joka on ratkaistavana, on sen asianosaisille tärkeä ja merkityksellinen. Toiminnassa ei voida edetä sen mukaan, mikä on tuomioistuimelle tai syyttäjän viranhoidossa käytännöllistä.

11. Sopimisen laajentaminen

Viides ongelmallinen asia on Suomen Asianajajaliiton ehdotus, jossa suositellaan sopimisen entistä laajamittaisempaa käyttöä myös rikosasioissa koronaviruksen aikana.⁶⁴ Tämä ei ole kuitenkaan käytännössä mahdollista, sillä muun muassa ehdotuksessa mainitun tunnustamisoikeudenkäynnin järjestäminen etäyhteyden avulla ei ole sallittua.⁶⁵ Ehdotus sisälsi samat pandemian ja yhteiskunnallisten olosuhteiden aiheuttamat etäistuntojen laajamittaisesta käytöstä johtuvat laillisuusongelmat.⁶⁶ Tällaisista poikkeavista tilanteista olisi tullut säätää erikseen laissa. Sinänsä ehdotukseen sisältyvä riidattoman todistelun selvittäminen jo valmisteluvaiheessa ja sovinnollisen lopputuloksen tavoittelu ovat relevantteja näkemyksiä ja ne kuuluvat jo lähtökohtaisesti asianajajan tehtävään.

Kuten yllä on todettu, tällaiseen yhteiskunnalliseen kriisitilanteeseen sovellettavaan tulkinnan laajentamiseen liittyy myös perustuslaillisia ongelmia. Tulee edelleen muistaa, että tilanteen kokonaisvaltainen tarkastelu olisi hyödyllistä. Uudet tulkinnat eivät ole ratkaisu tilanteessa, jossa maailmanlaajuinen kriisi on edellyttänyt menettelyn muuttamista. Itse asiassa tilanne on päinvastainen, sillä kriisitilanteessa laillisuudella on suurempi rooli kuin tavanomaisessa arjessa, jossa laillisuuteen kohdistuu huomattavasti vähäisempiä uhkia.

64. Ks. <https://asianajajaliitto.fi/2020/04/suomen-asianajajaliiton-ehdotukset-riita-ja-rikosasioiden-kasittelyn-jarjestamisesta-koronapandemian-aikana-ja-suositukset-etayhteyksien-kayttamisesta/> (31.12.2020)

65. Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä, s. 4.

66. Ks. Ryan Cannon, Sick Deal: Injustice and Plea Bargaining During COVID-19. *Journal of Criminal Law & Criminology Online* 2020, s. 91.

12. Suuntaukset – ennen ja jälkeen

Suullisuus, välittömyys ja keskitys ovat olleet keskeisiä prosessiperiaatteita Suomessa 1990-luvulla aloitetuista uudistuksista lähtien.⁶⁷ Suomessa riita-asioiden käsittelyssä on painotettu yhteistyötä, vuorovaikutusta ja vuoropuhelua. Tuomareilta ja asianajajilta vaaditaan nykyään yhä enemmän ihmissuhde- ja viestintätaitoja.⁶⁸ Riita-asioiden käsittelyssä painotetaan sovintoratkaisuja ja tuomioistuinsovittelevuutta. Lisäksi subjektiivinen kokemus menettelysääntöjen noudattamisesta painottuu entistä enemmän.⁶⁹ Kommunikatiivisuus ja käsittelyn diskursiivinen luonne ovat asioita, joita on painotettu ja vahvistettu suomalaisessa tuomioistuinmenettelyissä.⁷⁰

Valtiontalouden tila ja toiminnan tehostamiseen kohdistuvat vaatimukset entistä pienemmillä henkilöstöresursseilla ovat kuitenkin johtaneet siihen, että kirjallinen menettely on tullut entistä tavallisemmaksi. Yhä useammin selvät ja yksinkertaiset asiat ratkaistaan kirjallisina ja mahdollisimman nopeasti ajan sekä resurssien säästämiseksi. Teknologian nopea kehitys on lisännyt puhelin- ja videokokousten hyödyntämistä kasvokkain järjestettävän istunnon sijasta myös suullisissa käsittelyissä.⁷¹ Tätä taustaa vasten tilannetta tarkasteltaessa on syytä pohtia, mitä on tapahtumassa perinteisille suullisuuden, välittömyyden ja keskityksen periaatteille?⁷²

Suomen lainsäädäntö mahdollistaa etäyhteyksien laajamittaisen käytön tavanomaisissakin olosuhteissa. Suuntaus näyttää vahvistuneen pandemian

67. Laura Ervo, *The Reform of Civil Procedure in Finland*. *Civil Justice Quarterly* 1995, s. 56–64 ja Laura Ervo, *Swedish-Finnish Preparatory Proceedings: Filtering and Process Techniques*, teoksessa Laura Ervo – Anna Nylund (eds), *Current Trends in Preparatory Proceedings – A Comparative Study of Nordic and Former Communist Countries*. Springer Cham 2016, s. 19–56.

68. Kaijus Ervasti, *Käräjäoikeuksien sovintomenettely*. Empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riitaprosessissa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2004, s. 511.

69. *Ibid.*, s. 512.

70. Laura Ervo, *Nordic Court Culture in Progress: Historical and Futuristic Perspectives*, teoksessa Laura Ervo – Anna Nylund (eds), *The Future of Civil Litigation. Access to Court and Court-annexed Mediation in the Nordic Countries*. Springer Cham 2014, s. 383–407.

71. Laura Ervo, *Changing Civil Proceedings: Court Service or State Economy? Recent Trends in Economy and Efficiency of Civil Procedure*. Vilnius University Press 2013, s. 51–71.

72. Ks. Eric Bylander, *Processuella handlingsformer*. *Muntlighet, skriftlighet och ny teknik*. *Rhetorica Scandinavica*. *Tidsskrift för Skandinavisk Retorikforskning* 31 2004, s. 60–64; Eric Bylander, *Muntlighetsprincipen vid domstol i Sverige*, teoksessa Eric Bylander – Eric Lindblom – Per Henrik (red.), *Muntlighet vid domstol i Norden. En rättsvetenskaplig, rättspsykologisk och rättnetnologisk studie av presentationsformernas betydelse i förfarandet vid domstol i Norden*. Iustus Förlag, 2005, s. 95–131; Bylander, Eric, *Muntlighetsprincipen*. Iustus Förlag 2006, ja Eric Bylander, *En modernare rättegång och bättre? Svensk Juristtidning* 2007, s. 516–526. Ks. lisäksi välittömyysperiaatteen täyttymisen arvioimisesta tuomioistuimen jäsenen ollessa etänä. Korhonen – Jämsä 2021, s. 703.

ansioista, kuten aiemmin on jo todettu. Pandemiaa ei enää ole, mutta uudet työskentelytavat ovat jääneet myös pandemian jälkeen. Tällä hetkellä myös osa tuomioistuinsovitteluista ja käsittelyjen valmistelevista istunnoista toteutetaan etäyhteyksien avulla, ja ne vaikuttavat toimivan verraten hyvin.⁷³ Tosiasia on kuitenkin se, että varsinkin riita-asioden ratkaiseminen toiminnallisella tasolla heikkenee etäyhteyksiä käytettäessä.

Pandemia näyttää todellakin olevan oikotie entistä tehokkaampaan, yksinkertaisempaan ja taloudellisempaan tuomioistuinmenettelyyn. Tämä ”uusi normaali” on saapunut myös tuomioistuimiin. Palaaminen ”entisiin hyvin aikoihin” näyttää tällä hetkellä erittäin epätodennäköiseltä, ja etäkuulemiset ovat tulleet jäädäkseen. Lisäksi ne vastaavat hyvin lainsäädännön viimeaikaista menettelyjen yksinkertaistamiseen ja teknologian hyödyntämiseen tähtäävää suuntausta.

Kuinka tässä tilanteessa tulee käymään *osallistumisen suullisuudelle, välittömyydelle, sovittelulle ja menettelysääntöjen noudattamisen subjektiiviselle kokemiselle*? Katoavatko nämä konseptit yhdessä pandemian kanssa? Käsitteet, joista suomalaiset prosessioikeuden asiantuntijat ovat keskustelleet viimeiset 30 vuotta,⁷⁴ ovat murentuneet hiljalleen pala palalta. Suuntaus on kääntynyt päinvastaiseksi, ja taloudelliset syyt sanelevat tahdin pandemian vauhdittaessa kehitystä entisestään.

Todennäköisesti myös arvojen muuttumisella on ollut vaikutusta. Ihmiset ovat tottuneita tekemään asioita netin kautta sähköisesti. Etätyön suosio kasvaa jatkuvasti, ja etäosallistuminen yleistyy sekä asianosaisten että viranomaisten keskuudessa. Helppo kotoa käsin työskenteleminen on uusi trendi. Tästä näkökulmasta vastapuolen tai päätöksentekijän kohtaaminen on toissijaista, ja digitaaliset ratkaisut riittävät täyttämään tämän tarpeen. Entiseen, eli pandemiaa edeltävään aikaan, palaaminen voi osoittautua aikaa vieväksi tai jopa mahdottomaksi. Maailma on muuttunut pysyvästi. Se on hyväksyttävä, olemme uuden edessä.⁷⁵

73. Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä, s. 3.

74. Ervo 1995, s. 56–64.

75. Samoihin loppusanoihin on päätynyt myös Petri Kuoppamäki, todettuaan muun muassa, että ”Pandemian alku on nähty, mutta emme tiedä kauanko se kestää.” Petri Kuoppamäki, Korona ja kilpailuoikeus. *Defensor Legis* 3/2020, s. 437–444, 444.

The Covid pandemic and digitalisation: Effects in the lower courts

ANNA-LIISA AUTIO, LL.D., District Court Judge; LAURA ERVO, LL.D., Professor, Örebro University

It was a stroke of luck for Finland that the latest reform for streamlining court proceedings entered into force precisely in 2019. This reform introduced digital solutions for participation and for the normal daily workflow in Finnish district courts. Both the Code of Judicial Procedure and Criminal Procedure Act were amended.

After the 2019 reform, well in advance of the onset of the Covid pandemic, the possibility of holding remote or hybrid hearings was already in regular use under normal conditions. It could be said that it was a blessing in disguise that the reform was in force already a year before the real need for it became apparent. It has been much easier to tackle the effects of the pandemic than it would have been had the reform not been in effect.

Many practical and legal problems still exist. It can even be said that due process and the principle of legality can be in danger. The new situation, in conjunction with previous reforms, has introduced changes in the basic principles of court proceedings. This is also a matter of how the courts interact with their customers.